

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال بیستم، شماره ۸۹، پاییز ۱۴۰۱

مقاله پنجم، از صفحه ۱۱۴ - ۹۵

مقاله پژوهشی: نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس

محمد مظاهری نیا^۱، امید مسلمی^۲، رضا ریوندی^۳

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۱۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۱۱

چکیده

شناسایی قلمروهای ژئوپلیتیکی پیرامونی یک کشور و استفاده از ظرفیت‌های آن می‌تواند باعث نقش آفرینی بیشتر در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی شود. معمولاً نقش آفرینی یک قدرت در حوزه قلمروی نفوذ سرزمین‌های پیرامونی واحد جغرافیایی خود اتفاق می‌افتد که این نفوذ تابع اهداف ژئوپلیتیک و این اهداف تابع منافع یا علائق ژئوپلیتیکی است. برای این منظور قدم اول شناسایی عوامل ژئوپلیتیک پیرامون آن سرزمین است که رشد و پیشرفت در منطقه و جهان وابسته به آن عوامل می‌باشد؛ لذا در این مقاله عواملی که باعث نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس خواهد شد بررسی و شناسایی شده است. هدف اصلی این تحقیق تعیین مؤلفه و شاخص‌های مؤثر بر نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس می‌باشد که متناظر باهدف، سؤال تحقیق طراحی شده است. این تحقیق از نوع کاربردی توسعه‌ای با روش تحقیق زمینه‌یابی - توصیفی انجام شده، جامعه آماری تحقیق ۵۶ نفر متناسب با ویژگی‌های تحقیق از بین افراد صاحب نظر انتخاب شده‌اند. روش تجزیه و تحلیل داده بر اساس معادلات ساختاری بوده و نتایج تحقیق حاکی از آن است که قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس با ۱۰ شاخص، موجب نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی و تقویت جایگاه و منزلت ژئوپلیتیک کشور شده که این تقویت جایگاه، به تقویت قدرت دفاعی - امنیتی منجر خواهد شد.

واژگان کلیدی: قدرت منطقه‌ای، قلمرو ژئوپلیتیک، نقش آفرینی، خلیج فارس، حوزه انرژی

۱- دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Mazaheriniya_@yahoo.com

۲- دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳- دکتری رشته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

موقعیت منحصربه‌فرد ژئوپلیتیک ایران همواره در سیر تحولات راهبردی جهانی، به‌عنوان یکی از اجزای لاینفک نظریه‌های جهانی ژئوپلیتیک محسوب می‌شود. این عوامل آشکارا تا قبل از وقوع انقلاب اسلامی ایران، بازتاب خود را در مسائل سیاسی داخلی، مناسبات، روابط خارجی و استراتژی‌های قدرت‌های بزرگ بر جای نهاد و پس از آن نیز، رفتار، سمت‌گیری و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با توجه به موقعیت ویژه ژئوپلیتیک، همواره و در طول بیش از سه دهه از عمر خود بر تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای اثرگذار بوده و متقابلاً هم از آن‌ها تأثیر گرفته است. کشور ایران در یکی از حساس‌ترین موقعیت‌های ژئوپلیتیک جهان قرار گرفته است؛ به‌گونه‌ای که مناطق ژئوپلیتیک فعالی با کارکردهای گسترده و متعدد گرداگرد آن را فرا گرفته و آن را به‌صورت کانون جاذبه دیپلماسی منطقه‌ای و جهانی درآورده است. این موقعیت نه تنها باعث تأثیرگذاری ایران در روند تحولات جهانی و منطقه‌ای می‌شود، بلکه کارکرد مناطق پیرامونی نیز می‌تواند مسائل ایران را تحت تأثیر قرار دهد.

موقعیت ایران در نظام جهانی، منطقه‌ای و کنش و روابط متقابل آن با قطب‌های قدرت جهانی و مناطق ژئوپلیتیک، همواره مسائل جدیدی را می‌آفریند که مجموعاً زمینه بسیار مناسبی را برای مطالعه عوامل پویا و متحول سیاسی و علمی با تأکید بر واقعیت‌های جغرافیایی برای تبیین سیاست خارجی فراهم آورده است. یکی از عواملی که باعث نقش‌آفرینی یک کشور در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی خواهد شد شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی پیرامون خود و بهره‌برداری از آن می‌باشد؛ بنابراین لازم است که مؤلفه و شاخص‌هایی که باعث نقش‌آفرینی ج.ا.ایران در حوزه قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس می‌گردد بررسی و مشخص شود؛ لذا مسئله اصلی این تحقیق عبارت است از "چیستی مؤلفه و شاخص‌هایی که باعث نقش‌آفرینی ج.ا.ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس می‌شود"، که متناسب با این مسئله هدف تحقیق عبارت است از "تعیین مؤلفه و شاخص‌های مؤثر بر نقش‌آفرینی ج.ا.ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس"، که سؤال اصلی تحقیق عبارت است از این‌که "مؤلفه و شاخص‌های نقش‌آفرینی ج.ا.ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس کدام‌اند؟"

ضمناً با توجه به هدف تحقیق، در این پژوهش محققین از تدوین فرضیه و محدود نمودن تحقیق در حیطه آن، خودداری نموده و در ادامه، روند تحقیق به صورت مسئله محور و بر اساس سؤال و هدف پژوهش دنبال شده است.

مبانی نظری

– پیشینه تحقیق:

محمدرضا حافظ‌نیا و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان "عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر همگرایی امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس" در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق خود (چه عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر همگرایی امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس می‌باشند؟) به این نتیجه رسیده‌اند که ۱۷ عامل ژئوپلیتیکی، پیروی اکثریت مردم منطقه از دین مبین اسلام به‌عنوان عامل پایدار و انسجام بخش، هم‌جواری و پیوستگی جغرافیایی کشورهای منطقه، وجود ذخایر مناسب فسیلی و معدنی در کشورهای منطقه و وابستگی اقتصاد این کشورها به درآمدهای نفتی، تشکیل و تقویت کمیته مشترک کشورهای ساحلی برای امور زیست‌محیطی، ارتباط کشورهای منطقه خلیج فارس با حوزه‌های ژئوپلیتیکی مهم منطقه غرب آسیا، عضویت اغلب کشورها در شورای همکاری خلیج فارس، وجود اماکن مقدس مسلمانان در مکه و مدینه، همکاری سیاسی بین برخی کشورهای منطقه برای مقابله با تروریسم، اهمیت تنگه هرمز برای کشورهای حوزه خلیج فارس به‌عنوان یک نقطه راهبردی در منطقه، موقعیت ژئوپلیتیکی کشورهای منطقه خلیج فارس، قرار گرفتن در آبراه‌های مهم و راهبردی جهان، ارتباط کشورهای منطقه خلیج فارس با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و بازار جهانی از طریق ایران، ایفای نقش مؤثر شیعیان در ثبات اقتصادی و سیاسی در برخی کشورهای منطقه خلیج فارس، به لحاظ منطقه‌ای و بین‌المللی، اتحاد مسلمانان منطقه و گسترش همکاری در جهت تشکیل امت واحده اسلامی، در ایجاد همگرایی منطقه خلیج فارس تأثیر دارد.

ابوالفضل زمانی و محسن زمانی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان "واکوی عوامل و زمینه‌های همگرایی در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس" به روش توصیفی - تحلیلی به این سؤال پاسخ داده‌اند که چه عواملی سبب ایجاد همگرایی و نزدیکی بین کشورهای حاشیه خلیج فارس می‌شود؟ از دید جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک عوامل و عناصر جغرافیایی و به طور خاص مناطق جغرافیایی در رویدادها و فرایندهای سیاسی نقش دارند. یکی از این مناطق جغرافیایی خلیج فارس است که نقش بی‌بدیلی را در رویدادهای جهانی ایفا می‌کند. در این زمینه ایجاد همگرایی در این منطقه ژئوپلیتیکی و افزایش

زمینه‌های آن، یکی از الزامات برای توسعه و پیشرفت در این منطقه ژئوپلیتیکی می‌باشد. به‌طور کلی عوامل ایجادکننده همگرایی در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس را می‌توان این عوامل دانست. مسائل زیست محیطی، عوامل ژئوکالچر، اشتراکات فرهنگی، عوامل اقتصادی و در اختیار داشتن ذخایر عظیم هیدروکربنی.

مصطفی ایزدی و سورنا کیانی (۱۳۹۴) در رساله دکتری خود با عنوان "ژئوپلیتیک امنیتی خلیج فارس ایران و آمریکا" در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق (با توجه به جایگاه ژئوپلیتیک خلیج فارس چگونه می‌توان امنیت این گذرگاه مهم انرژی را تأمین کرد؟) به این نتیجه رسیده‌اند که وابستگی بین کشورها به‌طور فزاینده‌ای به اقتصاد و امنیت آن‌ها به یکدیگر مرتبط است. وابستگی آمریکا و سایر کشورهای صنعتی به انرژی فسیلی منطقه خلیج فارس، این منطقه را دور از بحران نگه‌داشته است. ایران که به دلیل تاریخی، جغرافیایی و اقتصادی و دلایل راهبردی، کلید ثبات منطقه است و هرگز باعث بی‌ثباتی و ناامنی در منطقه نشده است. جمهوری اسلامی ایران می‌خواهد که منطقه از قدرت‌های فرا منطقه‌ای آزاد باشد و ادعا می‌کند امنیت منطقه باید توسط کشورهای منطقه ایجاد شود. کشورهای عربی در حاشیه خلیج فارس در موضوع امنیت خلیج فارس درک مشترک و اعتمادی به امنیت جمعی در منطقه ندارند. به‌جز نفت، آمریکا نگرانی‌های حیاتی بسیاری در منطقه خلیج فارس مانند مبارزه با تروریسم، از بین بردن تهدید سلاح‌های کشتار جمعی، تضمین امنیت کشورهای متعهد به آمریکا و... دارد. به همین دلایل آمریکا حضور در منطقه خلیج فارس را ادامه خواهد داد و ایران نیز همچنان در تلاش برای ایجاد تغییر در این زمینه خواهد بود.

– مفهوم شناسی:

تعریف ژئوپلیتیک: ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷). جغرافیا در سه حوزه فضا، محیط و انسان‌ها مورد توجه قرار گرفته است. در حوزه فضا، تعامل‌های فضائی، حوزه نفوذ، سیستم‌ها و ساختارهای فضائی مدنظر می‌باشد. در حوزه محیط، ویژگی‌ها و عوامل محیط طبیعی و مصنوعی نظیر موقعیت، وسعت و الگوی پخش منابع، اقلیم، آب‌و‌خاک، ساخت‌های اقتصادی و معیشتی، سکونتگاه‌ها و غیر آن مورد توجه می‌باشد. در حوزه انسان‌ها خصلت‌ها و کارکردهای گروهی، نظیر ویژگی‌های مردم‌شناسی، فرهنگی، روان‌شناسی اجتماعی، جمعیتی، سطح توسعه‌یافتگی، اخلاقیات

و روحیات، عقاید و تمایلات عمومی، ترکیبات اجتماعی و غیر آن در ارتباط با گروه‌های بومی و ساکن مدنظر می‌باشد.

تعریف وزن: وزن ژئوپلیتیکی عبارت است از ثقل نیروها و عوامل مثبت و منفی مؤثر در قدرت ملی یک کشور. به عبارتی، وزن ژئوپلیتیکی جمع جبری عوامل قدرت ملی نیروها و عواملی چون بدهی‌های خارجی، شیوع بیماری‌های واگیردار، فقر، بیکاری، بی‌سوادی، بلایای طبیعی و غیره را شامل می‌شود (فرانکل، به نقل از بیک، ۱۳۹۵: ۴۷).

سرزمین: بخشی از فضای سطح زمین که توسط فرد، گروه انسانی و یا یک دولت به تصرف درآمده باشد. در ارتباط با دولت مستقل مفهوم سرزمین با حاکمیت و کنترل قانونی همراه با مرزهای مشخص پیوند می‌خورد. سرزمین فضای جغرافیای است که با تصوراتی از قدرت، تسلط و مالکیت آمیخته است (Jones, 2004: 175).

عمق راهبردی: یک واژه در ادبیات نظامی است که به طور گسترده به فاصله بین خط مقدم و بخش‌های نبرد در مناطق اصلی از مراکز صنعتی، پایتخت و قلب کشور و دیگر مراکز اصلی جمعیت و تولید نظامی اطلاق می‌شود (نوروزانی، ۱۳۹۳).

نفوذ راهبردی یا ژئوپلیتیک: عواملی فراتر از مرزها در یک منطقه خاص جغرافیایی که تولید قدرت برای یک کشور بنماید را نفوذ راهبردی یا به تدبیری نفوذ ژئوپلیتیک آن کشور می‌گویند. این عوامل ژئوپلیتیک معمولاً نقطه قوت برای یک کشور و نقطه تهدید برای کشور رقیب محسوب شده تا بتواند نقش بازیگری برای کشور قلمروسازی داشته باشد (همان، ۷۵).

حوزه نفوذ یک کشور، فراتر از مرزها که تولید قدرت بنماید را دنباله راهبردی یا نفوذ ژئوپلیتیک آن کشور می‌گویند (نوروزانی، ۱۳۹۳).

وابستگی ژئوپلیتیکی: عبارت است از وابستگی منافع و اهداف ملی یک کشور یا بازیگر سیاسی به ارزش‌ها و مزیت‌های جغرافیایی کشورها و بازیگران سیاسی دیگر (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۴۶).

قلمروی ژئوپلیتیک: عبارت است از فضای جغرافیایی و انسان‌ها و جوامع مربوطه که در حوزه نفوذ و تأثیرگذاری یک یا چند متغیر سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، امنیتی، تجاری، فناوری و رسانه‌ای یک کشور یا بازیگر قدرتمند قرار دارد. به عبارتی کشورها و سرزمین‌ها و فضاها جغرافیایی پیرامونی که در حوزه نفوذ کشور مرکز قرار دارد قلمرو ژئوپلیتیک آن نامیده می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۱۴).

قلمرو ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس

خلیج فارس مهد دنیای اسلام و مرکز رشد و ظهور تفکرات مذهبی است که با توجه به ماهیت مذهبی حکومت‌های حاشیه خلیج فارس و نفوذ مذهب در ساختار نظام‌های منطقه همواره معادلات حوزه خلیج فارس متأثر از دیدگاه‌های مذهبی حاکم بر این حوزه است. در حوزه خلیج فارس هشت کشور ایران، عراق، کویت، بحرین، امارات متحده عربی، قطر، عمان و عربستان سعودی قرار دارند که باعث شده این منطقه یک منطقه ژئوپلیتیکی مهم در جهان به حساب آید. منطقه خلیج فارس به خودی خود یک محیط همگون است که ملت‌های آن از لحاظ بعضی دیدگاه‌های فرهنگی با هم تفاوت دارند، ولی در عین حال دغدغه‌های سیاسی، اقتصادی و راهبردی مشابهی دارند. محیط مشترک این منطقه فرصت ممتازی برای همکاری کشورهای ساحلی با همدیگر، به منظور ایجاد یک گروه‌بندی اقتصادی و سیاسی به وجود آورده است که این گروه‌بندی برای پایدار ماندن اقتصادی و سیاسی کشورهای منطقه حیاتی است. می‌توان چنین گفت که تمایلات مذهبی، نقشی تعیین‌کننده در روند مناسبات منطقه‌ای و علائق ژئوپلیتیکی کشورهای حوزه خلیج فارس و جهت‌گیری قدرت‌ها منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در راستای همگرایی یا واگرایی و ایجاد نظم ژئوپلیتیکی آن دارند (کامران و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۳).

تجربه سال‌های گذشته نشان می‌دهد که کشورهای حوزه خلیج فارس در صورتی که تفاهم را جایگزین اختلاف کنند و همکاری را به جای رقابت برگزینند. منافع ملی بیشتری به دست خواهند آورد. از جوه مشترک این کشورها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: در درجه اول همه این کشورها در کناره خلیج فارس قرار دارند، منبع اصلی درآمد آن‌ها نفت است، جز کشورهای در حال توسعه هستند که اقتصاد آن‌ها وابسته به سیستم سرمایه‌داری غرب و بخش عمده تجارت خارجی آن‌ها از طریق خلیج فارس انجام می‌شود و در نهایت اسلام دین رسمی مردم این کشورهاست. علاوه بر موارد ذکر شده ویژگی‌های فرهنگی تاریخی و جغرافیایی شرایطی را به وجود آورده که می‌تواند به طور بالقوه زمینه‌ساز هر نوع همکاری باشد (جعفری ولدانی، ۱۳۷۴).

اشتراکات فرهنگی تاریخی بین ایران و اعراب حوزه خلیج فارس در مقاطع مختلف تاریخی موجب پیوندهای مشترک شده است مهم‌ترین عامل پیونددهنده دو سوی خلیج فارس دین اسلام است به شکلی که فرهنگ ایران و اعراب به وجود ماهیت‌های فرهنگی مستقل از ماهیت مشترک اسلامی برخوردارند و می‌توان چنین گفت که مهم‌ترین تعارض ایران و کشورهای خلیج فارس تعارض

هویتی است تا راهبردی و اقتصادی لذا با استفاده از دیپلماسی عمومی می‌توان تعارضات هویتی را کاهش داد (جوادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۴).

منافع مشترک کشورهای حوزه خلیج فارس در حوزه انرژی

منابع طبیعی مشترک منابعی هستند که در حالت طبیعی و بدون دخالت انسان از مرزهای زمینی یا دریایی یک کشور عبور می‌کنند و وارد قلمرو کشور دیگری می‌شوند. منابع نفت و گاز برخلاف معادن جامد که به آسانی و بر اساس خطوط مرزی تعیین شده بین کشورها قابل تقسیم می‌باشند به دلیل ویژگی سیال بودن مهاجرپذیر بوده و با ایجاد هرگونه مسیر برون‌رفت از مخزن خارج می‌گردند. با توجه به این ویژگی است که چنانچه هر دولتی در قلمرو سرزمینی خود مبادرت به بهره‌برداری از این میادین را نماید می‌تواند موجب حرکت سیال درجا در کل مخزن شده و سبب انتقال تمام یا بخش قابل ملاحظه‌ای از ذخایر موجود در میدان‌های نفتی، کاهش فشار مخزن با فرض عدم برداشت از میدان مشترک توسط ایران یا کاهش فشار نامتعارف با توجه به حجم برداشت متداول به معنای حرکت سیال از قلمرو سرزمینی به سمت کشور مجاور است که به واسطه عملیات تولیدی و غیر صیانتی آن کشور منجر به مهاجرت سیال درجا گردیده است. این امر می‌تواند بر اساس آرای حقوق دانان مصداق بارز تجاوز به حریم ملی و حقوق و منافع سرزمینی ایران باشد (اسناد مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، ۱۳۹۷).

طبق آخرین آمار ایران دارای ۲۸ میدان نفتی و گازی مشترک با همسایگان خود است. در بین میدان‌های مشترک نفت و گاز ایران ۱۵ مخزن در آب‌های خلیج فارس و ۱۳ مخزن در خشکی قرار گرفته‌اند که ۱۲ بلوک در مرز مشترک با عراق، ۷ مخزن مشترک با امارات، ۴ مخزن مشترک با عربستان سعودی، ۲ مخزن با قطر و با هر یک از کشورهای کویت و ترکمنستان نیز ۱ میدان مشترک هیدروکربوری وجود دارد. (همان) که مهم‌ترین میدان‌های نفتی مشترک ایران عبارت‌اند از ایران و عربستان سعودی ۴ میدان نفتی اسفندیار، فروزان، فرزاد a (فارس ۱) و فرزاد b (فارس ۲)، در طول مرز مشترک آبی ایران و قطر، میدان نفتی رشادت، در طول مرز مشترک آبی ایران و کویت، میدان نفت و گاز آرش و نهایتاً در طول مرز مشترک آبی ایران و امارات متحده عربی مخازن نفتی فرزم، نصرت و سلمان قرار دارند.

مرز مشترک ایران و عراق یکی از نفت‌خیزترین مرزهای سیاسی جهان محسوب می‌شود. ایران و عراق دارای میادین مشترک هیدروکربوری در امتداد مرز مشترک خود هستند. حدوداً ۹ درصد از ذخایر نفت خام ایران در میادین نفتی مشترک با عراق قرار گرفته است. در طول مرز مشترک ایران و

عراق میادین مشترک نفتی به شرح ذیل وجود دارد: میدان نفتی نفت‌شهر، میدان نفتی دهلران، میدان نفتی پایدار غربی، میدان نفتی آزادگان، میدان نفتی یادآوران (حسینیه کوشک)، میدان نفتی آذر. (همان)

- میدان مشترک پارس جنوبی: میدان گازی پارس جنوبی بزرگ‌ترین منبع گازی جهان است که بر روی خط مرزی مشترک ایران و قطر در خلیج فارس قرار دارد و یکی از اصلی‌ترین منابع انرژی کشور به شمار می‌رود. بر اساس گزارش‌های موجود مساحت این میدان ۹۷۰۰ کیلومترمربع است که ۳۷۰۰ کیلومترمربع آن در آب‌های سرزمینی ایران و ۶۰۰۰ کیلومترمربع آن در آب‌های سرزمینی قطر قرار دارد.

میدان گازی فوق‌عظیم پارس جنوبی که در ادامه به میدان شمال تبدیل می‌شود با کشور قطر مشترک است. این میدان یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین میادین اشتراکی ایران و دنیا است. مهم‌ترین میدان گازی دریایی کشور دارای ۱۳۱۳۰ میلیارد مترمکعب گاز در جا است. هم‌اکنون ۲۸ تریلیون مترمکعب گاز در جا در کشور وجود دارد که نزدیک به ۵۰ درصد از ذخایر گازی کشور تنها در میدان پارس جنوبی قرار دارد. این میدان همچنین دارای میعانات گازی در جای معادل ۱۸ هزار میلیون بشکه است.

هم‌اکنون رقیب ایران در میدان مشترک پارس جنوبی قطر حدود ۲۰ دستگاه دکل حفاری دریایی در حالت فعالیت دارد و این در صورتی است که ایران در این میدان مشترک تنها دارای ۲ دکل است کشور قطر تولید گاز از میدان پارس جنوبی را از سال ۱۹۹۰ میلادی آغاز کرده است اما اولین فاز گازی ایران برای برداشت گاز از این میدان مشترک در سال ۲۰۰۱ میلادی شروع شد که این حاکی از عقب‌ماندگی ۱۱ ساله در برداشت گاز از این میدان مشترک است. در سال‌های گذشته تلاش‌های بسیاری برای جبران عقب‌ماندگی برداشت گاز از این میدان نسبت به شریک قطری انجام شده است (سیف و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷).

- سلمان: میدان سلمان از مخازن مشترک ایران با امارات متحده عربی است که این میدان در کشور همسایه به نام ابولبخوش شناخته شده است میدان سلمان در سال ۱۳۴۴ در خلیج فارس و منطقه لاوان کشف شد. ذخیره نفت خام میدان سامان ۴۰۷۳ میلیون بشکه و گاز ۱۸۳/۵ میلیون مترمکعب گاز در جا است بهره‌برداری از این میدان در سال ۱۳۴۷ آغاز شد. بخش اعظم این میدان در آب‌های

ایرانی خلیج فارس واقع شده است. تولید کنونی این میدان نفتی مشترک ۵۱ هزار بشکه در روز است (همان).

- فرزام: مخزن فرزام از مخازن مشترک ایران با امارات متحده عربی است. این میدان در کشور همسایه به نام فلاح شناخته شده است. حجم نفت در جای میدان فرزام در محدوده توسعه ۲۵۸/۶ میلیون بشکه برآورد شده است.

- میدان نفتی نصرت: مخزن نصرت از مخازن مشترک ایران با امارات متحده عربی است که این میدان در کشور همسایه به نام فاتح شناخته شده است مقدار نفت در جای این میدان ۱۸۸ میلیون بشکه است. میدان نصرت توسط ۲ کشور و به صورت جداگانه مورد بهره‌برداری قرار گرفته است که برداشت ایران حدود دو هزار بشکه در روز است.

- هنگام: تنها میدان مشترک ایران با کشور عمان میدان گازی هنگام است. در این میدان گاز درجایی برابر با حجم ۲۲/۴ میلیارد مترمکعب وجود دارد.

- میدان مبارک: میدان دریایی مبارک با گاز درجایی ۱۴/۶ میلیارد مترمکعب و نفت درجایی ۱۲۸ میلیون بشکه با شارجه مشترک است.

بزرگ‌ترین مخازن نفتی و گازی ایران در مناطق مرزی و به صورت مشترک با کشور همسایه است. تعداد دکل‌های حفاری به کار گرفته شده در میدان‌های نفت و گاز به طور معمول شاخص مطلوبی برای ارزیابی توسعه میدان‌ها و در نهایت بهره‌برداری بیشتر از منابع هیدروکربوری به شمار می‌آید تا آنجا که برخورداری از تعداد بیشتر دکل‌های حفاری در مخازن مشترک می‌تواند نویدبخش بهره‌برداری بیشتر از منابع آن میدان در مقایسه با طرف رقیب ایران باشد. از سوی دیگر برداشت یک‌جانبه از میدان‌های مشترک فشارها در بخش بهره‌برداری شده کاهش و در نتیجه منابع نفت و گاز را به سوی خود سوق می‌دهد. این پدیده سبب می‌شود کشوری که در حال بهره‌برداری یک‌جانبه است از سهم بیشتری بهره‌مند شود تا جایی که در خصوص میدان پارس جنوبی گزارش‌های تایید نشده حکایت از مهاجرت سالانه ۶ میلیارد دلار گاز از سوی ایران به قطر دارد (همان: ۱۸).

ارتباط منافع کشورهای این حوزه به امنیت پایدار منطقه

موقعیت راهبردی منطقه خلیج فارس همیشه در نظام بین‌الملل دارای اهمیت ویژه‌ای بوده و همواره مورد تجاوز قدرت‌های جهانی قرار گرفته است. وقوع انقلاب اسلامی در ایران، موازنه قدرت منطقه‌ای میان ابرقدرت‌های دوران جنگ سرد را دگرگون ساخت. پیروزی انقلاب اسلامی موجب فروریختن سیستم امنیتی - منطقه‌ای خلیج فارس و خروج ایران از حلقه امنیتی ستو گردید. بی‌تردید

از میان کشورهای حوزه خلیج فارس به طور بالفعل تنها جمهوری اسلامی ایران با اتکا به توانمندی‌های جمعی، بومی سازی امنیت را مناسب‌ترین راه برای بازگشت ثبات و آرامش منطقه می‌داند به باور دولتمردان ایران، عدم حضور نظامی آمریکا و سایر قدرت‌های فرا منطقه‌ای در خلیج فارس می‌تواند کشورهای منطقه را در اتخاذ سیاست‌های داخلی، مستقل‌تر سازد. درحالی‌که کشورهای حوزه خلیج فارس تا حدود زیادی تحت تأثیر تبلیغات قدرت‌ها علیه ایران در قالب ایران هراسی و شیعه هراسی قرار دارند. این وضعیت و میل کشورهای حوزه خلیج فارس بر توازن قوا و خرید تسلیحات، آنان را به سوی قدرت‌های فرا منطقه‌ای سوق می‌دهد. طبق این روند اشتها و میل روزافزون و همچنین ثروت نفتی، نیازها و غریزه قدرت‌طلبی این دسته از کشورها را ارضا نموده و مسابقه تسلیحاتی را از شکل متعارف آن در آینده به سوی رقابت تسلیحات غیرمتعارف رهنمود می‌نماید (صفوی، ۱۳۸۷: ۲۸).

ایران اگر بتواند شرایط جدید در منطقه‌گرایی نوین را ایجاد نماید امکان بهره‌مندی از موقعیت‌ها را برای خود امکان‌پذیرتر نموده است. در منطقه‌گرایی نوین برخلاف منطقه‌گرایی کلاسیک که بر مفهومی هرم‌وار و با ساختار تصمیم‌گیری از بالا به پایین و معمولاً با مداخله یک قدرت برتر استوار بود، فرایندی است خودجوش و از پایین به بالا محسوب می‌شود که بر اساس نوعی دیالکتیک مبتنی بر واقع‌نگری دولت‌ها بین کشورهای فرادست و فرودست استوار است، به‌گونه‌ای که منطقه‌گرایی نوین پل ارتباط‌دهنده حاشیه‌نشین‌ها با مرکز قلمداد می‌شود (همان).

جمهوری اسلامی ایران همیشه با پایبندی به اصول پایدار رعایت حسن هم‌جواری و توسعه روابط خود با همسایگان، برای بی‌اثر کردن توطئه‌های دشمنان و ایجاد امنیت و آرامش در منطقه حیاتی خلیج فارس اقدام نموده و با پیروی از سیاست صبر و شکیبایی و اعتمادسازی، اعتقاد راسخ خود را برای حل و فصل اختلافات در منطقه نشان دهد و با پایبندی به تفاهم‌های انجام‌شده و حل اختلافات از طریق گفت‌وگوهای مسالمت‌آمیز، کشورهای منطقه را به منافع حیاتی‌شان در سایه ثبات و امنیت در منطقه متوجه نماید. با توجه به سیاست اصولی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر حل و فصل اختلافات از راه مسالمت‌آمیز و علاقه‌مندی این کشور به پیگیری سیاست تنش‌زدایی و همکاری متقابل و طراحی نظام امنیت جدید در منطقه خلیج فارس مبنی بر نفی حضور بیگانگان در منطقه، ضرورت تبیین و بررسی اقدامات اعتمادسازی بیشتر احساس می‌گردد.

پس هدف اقدامات اعتماد سازانه تحول و دگرگون ساختن چارچوب روابط معلوم و مشخص است که در آن بدگمانی و سوءظن عمیق دوجانبه یا چندجانبه و نگرشی تردیدآمیز نسبت به دیگران وجود ندارد. می‌توان گفت، دلیل علاقه ایران به انجام اقدامات اعتمادسازانه در این منطقه شامل موارد زیر است:

- نقش آموزشی؛ تا از این طریق، کشورها با یکدیگر آشنا شوند و درک متقابل یکدیگر در منطقه پدید آید.

- نهادینه کردن مجاری گفت‌وگو میان ایران و کشورهای منطقه و کمک به مدیریت بحران؛
- دستیابی به نیات و مقاصد کشورهای منطقه؛

- ایجاد همکاری منطقه‌ای و ارسال پیام‌های همکاری و مصالحه در صورت ضرورت.
واقعیت این است که امنیت واقعی منطقه‌ای ایران در خلیج فارس از طریق استفاده از نیروهای نظامی به وجود نمی‌آید؛ چراکه شرایط حال حاضر با گذشته تفاوت دارد. با توجه به این شرایط وجود یک برنامه‌ریزی مدون و انسجام‌یافته و اتخاذ مواضع مناسب در ارتباط با کشورهای منطقه ضرورت دارد (باقری، ۱۳۸۹: ۲۳).

جمع‌بندی مصاحبه‌های انجام‌شده

- قدرت و جمعیت است منطقه خلیج فارس
- موقعیت منطقه خلیج فارس
- تعداد کشورهای ساحلی در حوزه خلیج فارس
- ثروت‌های و منابع طبیعی این حوزه (احمدی مقدم، ۱۳۹۷)^۱
- داشتن ذخایر عظیم انرژی در خلیج فارس (نفت و گاز) ساحل طولانی ایران با خلیج فارس و دریای عمان
- دسترسی آسان به آب‌های آزاد اشراف به تنگه راهبردی هرمز
- تقریباً بیشتر جمعیت شیعی کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به‌ویژه عربستان در نوار ساحلی این دریا ساکن می‌باشند.

۱- مصاحبه حضوری محققین با سردار سرتیپ پاسدار دکتر اسماعیل احمدی مقدم، رئیس دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و عضو هیئت علمی و مدرس دانشگاه در زمستان ۱۳۹۷ هـ.ش

- جزایر کم نظیر ایران از نظر تعداد و آمایش و تأثیر آن‌ها بر شکل‌گیری خط مبدأ و کارکردهای متنوع مانند زیست‌محیطی، ترمینال نفتی، گردشگری، ماهیگیری، نظارت و تسلط بر تنگه هرمز و آبراه خلیج فارس (رادان، ۱۳۹۷)^۱
- میدان مشترک نفتی و گازی
- امنیت عمومی منطقه خلیج فارس
- کوتاه کردن نفوذ نظام سلطه از منطقه
- وجود تنگه راهبردی هرمز
- صادرات بیشتر از ۷۰ درصد انرژی جهان از این منطقه (بوالحسنی، ۱۳۹۷)^۲
- عوامل قدرت ساز ژئواستراتژی در منطقه
- عوامل فضاپایه
- عوامل هویت‌ساز و اشتراکات فرهنگی و تاریخی
- مجاورت جغرافیایی و روابط ساختاری و کارکردی مرتبط با پهنه آبی مشترک در خلیج فارس و دریای عمان منافع ملی
- اقتصادی ناشی از منابع هیدروکربنی (مشترک و غیر مشترک در منطقه) ترانزیت و حمل‌ونقل، شیلات و غیره
- یکی ناشی از حضور قدرت ای منطقه‌ای و بین‌المللی
- دین اسلام
- مالکیت جزایر سه‌گانه راهبردی^۳ (نوروزانی، ۱۳۹۷)^۴

۱- مصاحبه حضوری محققین با سردار سرتیپ پاسدار دکتر احمدرضا رادان، رئیس مرکز مطالعات راهبردی ناجا و عضو هیئت علمی و مدرس دانشگاه در زمستان ۱۳۹۷ هـ.ش

۲- مصاحبه حضوری محققین با امیر سرتیپ دوم دکتر خسرو بوالحسنی، جانشین دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، عضو هیئت علمی و مدرس دانشگاه در زمستان ۱۳۹۷ هـ.ش

۳- خبرگان دیگری همچون امیر سرتیپ دکتر حسن نامی، سردار سرتیپ پاسدار محمدرضا رادان و جناب آقای دکتر محسن الهامی نیز به این بند اشاره داشتند

۴- مصاحبه حضوری محققین با جناب سرهنگ دکتر شهرام نوروزانی، رئیس دانشکده دفاع ملی در زمستان ۱۳۹۷ هـ.ش

- مجاورت جغرافیایی و روابط ساختاری و کارکردی مرتبط با پهنه آبی مشترک در خلیج فارس و دریای عمان منافع ملی
- اقتصادی ناشی از منابع هیدروکربنی (مشترک و غیر مشترک در منطقه) ترانزیت و حمل و نقل شیلات و منافع یکی ناشی از حضور قدرت ای منطقه‌ای و بین‌المللی
- ارتباط فرهنگی ناشی از دین اسلام (الهامی ۱۳۹۷)^۱
- قدرت و جمعیت است منطقه خلیج فارس
- موقعیت منطقه خلیج فارس
- تعداد کشورهای ساحلی در حوزه خلیج فارس
- ثروت‌ها و منابع طبیعی این حوزه
- داشتن ذخایر عظیم انرژی در خلیج فارس (نفت و گاز) ساحل طولانی ایران با خلیج فارس و دریای عمان
- دسترسی آسان به آب‌های آزاد اشراف به تنگه راهبردی هرمز
- تقریباً بیشتر جمعیت شیعی کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به‌ویژه عربستان در نوار ساحلی این دریا ساکن هستند.
- جزایر کم‌نظیر ایران از نظر تعداد و آمایش و تأثیر آن‌ها بر شکل‌گیری خط مبدأ و کارکردهای متنوع مانند زیست‌محیطی، ترمینال نفتی، گردشگری، ماهیگیری، نظارت و تسلط بر تنگه هرمز و آبراه خلیج فارس
- میدان مشترک نفتی و گازی
- وجود تنگه راهبردی هرمز
- عوامل قدرت ساز ژئواستراتژی در منطقه
- عوامل هویت‌ساز و اشتراکات فرهنگی و تاریخی
- مجاورت جغرافیایی و روابط ساختاری و کارکردی مرتبط با پهنه آبی مشترک در خلیج فارس و دریای عمان منافع ملی
- مالکیت جزایر سه‌گانه راهبردی

۱- مصاحبه حضوری محقق با جناب آقای دکتر امیرحسین الهامی، مدرس دانشگاه در زمستان ۱۳۹۷ هـ.ش

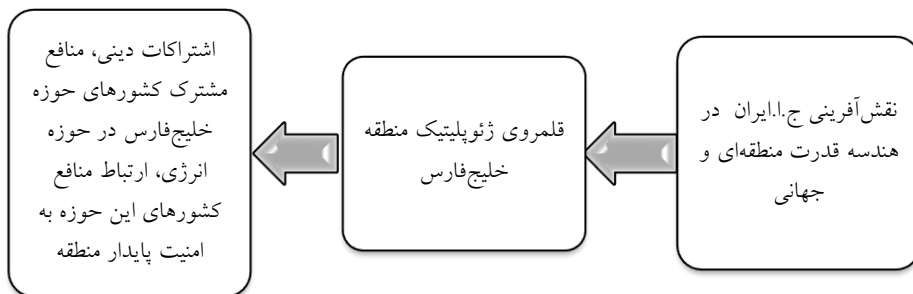
- مجاورت جغرافیایی و روابط ساختاری و کارکردی مرتبط با پهنه آبی مشترک در خلیج فارس و دریای عمان منافع ملی

- اقتصادی ناشی از منابع هیدروکربنی (مشترک و غیر مشترک در منطقه) ترانزیت و حمل و نقل شیلات و منافع یکی ناشی از حضور قدرت ای منطقه‌ای و بین‌المللی

چارچوب نظری

محققین در این پژوهش ذهن خود را به عواملی که دارای ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه مرتبط با موضوع تحقیق می‌باشند، معطوف نموده و از درگیر کردن ذهن و اندیشه خود به تقسیم‌بندی‌های اعتباری و قیود مرسوم که برای تعیین عوامل و موضوعات ژئوپلیتیک رایج است، پرهیز می‌نماید. ریوندی در رساله دکتری خود قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس را یکی از پدیده‌های نقش‌آفرین در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی جمهوری اسلامی ایران قلمداد نموده است؛ لذا نظریه فوق مبنا این پژوهش قرار گرفته است.

محققین بر اساس بررسی پیشینه‌های تحقیق، ادبیات مرتبط و نظر خبرگان برای تحلیل نقش ژئوپلیتیکی منطقه خلیج فارس، اشتراکات دینی، منافع مشترک کشورهای حوزه خلیج فارس در حوزه انرژی، ارتباط منافع کشورهای این حوزه به امنیت پایدار منطقه را بررسی و تحلیل خواهد نموده و بنابراین چارچوب نظری برابر شکل ۱ می‌باشد.

شکل ۱: چارچوب نظری تحقیق

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی نوعی نمودار سازی برای متغیرهای است که از چارچوب نظری تحقیق استخراج شده است. (بیک، ۱۳۹۵: ۲۷۳) چارچوب مفهومی باید ۱- پاسخ به سؤالات تحقیق را

به‌طور اجمال از نگاه محقق بیان کند، ۲- روابط بین متغیرهای تحقیق را مشخص کند. ۳- قابلیت سنجش در پرسش‌نامه‌های تحقیق را داشته باشد. (همان)

از آنجایی که محققین در این تحقیق به دنبال کشف مؤلفه و شاخص‌های نقش آفرینی ج.ا.ایران در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس می‌باشند؛ لذا پس از بررسی ادبیات نظری، اسناد و مدارک متناسب با چارچوب نظری تحقیق محیط‌شناسی را انجام داده و زمانی که با کمبود ادبیات و اسناد و مدارک مواجه شد با مصاحبه با افراد متخصص علم ژئوپلیتیک و علوم دفاعی این نقیصه را برطرف تا سرانجام شاخص‌های تحقیق به شرح ذیل احصاء گردید.

شکل ۲: چارچوب مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

محققین با استفاده از روش زمینه‌یابی - توصیفی با رویکرد ترکیبی (کمی - کیفی) به اجرای تحقیق حاضر پرداخته‌اند. نوع تحقیق کاربردی می‌باشد. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، جامعه آماری با محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با عنوان، نیاز است تا جامعه تحقیق به صورت هدفمند از بین خبرگان نظامی و غیرنظامی و صاحب‌نظر جغرافیای سیاسی در سطح نیروهای مسلح، دانشگاه‌های کشور و سازمان‌های مرتبط که دارای ویژگی‌های زیر باشند، انتخاب گردد:

دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و در جایگاه شغلی سرتیپی به بالا (در سطوح کشوری و لشکری)، آشنایی مناسب نیازهای دفاعی و علم ژئوپلیتیک داشته باشند، به‌عنوان مسئول در یکی از سازمان‌های کشور مرتبط با موضوع تحقیق در حال خدمت، یا خدمت نموده یا مدرس دانشگاه باشند، دارای فهم راهبردی باشند.

با توجه به این ویژگی‌ها، جامعه آماری به صورت هدفمند و چک لیستی ۵۶ نفر صاحب‌نظر در این زمینه انتخاب گردید. به علت محدود بودن جامعه آماری، جامعه نمونه نیز منطبق با جامعه آماری است؛ لذا جامعه نمونه تحقیق همان ۵۶ نفر می‌باشد. نوع آمار بکار رفته از نوع نا پارامتریک و برای تجزیه و تحلیل داده‌های از آمارهای توصیفی (مثل فراوانی، میانگین و...) و از آمارهای استنباطی (مثل ضریب تعیین استاندارد، ضریب تعیین مسیر، بار عاملی و غیره) استفاده گردیده است. مقدار بار عاملی مورد قبول در این تحقیق بیش از ۰/۶ در نظر گرفته شده است.

برای تعیین روایی محتوایی و از ضریب لاوشه که یک آزمون از قضاوت متخصصان در این باره که سؤال‌های آزمون تا چه میزان معرف محتوا و هدف‌های پژوهش یا حوزه محتوایی هستند، استفاده می‌شود. با توجه به اینکه تعداد خبرگان و نظردهندگان برای این ارزیابی ۵۶ نفر بودند برای روایی بالا، مقدار قابل قبول ضریب بالاتر از ۰/۷۵ مدنظر قرار گرفت بنابراین گویه‌هایی که دارای ضریب کمتر از مقدار مزبور باشند حذف می‌شدند. این بدان معنی است که برای تأیید هر گویه، حداقل ۵۰ نفر از ۵۶ نفر صاحب‌نظر باید آن گویه را مرتبط با شاخص برآورد نمایند. در این تحقیق کلیه صاحب‌نظران، ۱۱ شاخص را روا و جایز بر نقش قلمرو ژئوپلیتیکی خلیج فارس بر هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی ج.ا.ایران دانسته‌اند.

برای پایایی این تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید، به‌طورکلی مقدار آلفای کمتر از ۰/۶ غیرقابل قبول، آلفای ۰/۷ تا ۰/۸ خوب، ۰/۸ تا ۰/۹ خیلی خوب و آلفای بالاتر از ۰/۹ بیانگر پایایی عالی ابزار سنجش است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

سؤال تحقیق: مؤلفه و شاخص‌های نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس کدام‌اند؟

جدول ۳: تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

P Values	شاخص	بار عاملی	مؤلفه	ضریب مسیر	ابعاد
۰/۰۰۰	میزان بهره‌گیری کشور از منابع و میدان‌ها مشترک نفت و گاز در منطقه خلیج فارس	۰/۸۲۶	قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس	۰/۹۲۶	نقش آفرینی ج.ا.ایران در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی
	میزان همگرایی کشورهای منطقه خلیج فارس با ج.ا.ایران	۰/۷۷۶			
	میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از جزایر جنوب خود	۰/۷۷۳			
	میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از مشترکات و ارتباطات فرهنگی و دینی حوزه خلیج فارس	۰/۷۴۱			
	میزان گره‌خوردن منافع مشترک کشورهای این حوزه با ج.ا.ایران	۰/۷۳۱			
	میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران بر امنیت پایدار دسته‌جمعی حوزه خلیج فارس	۰/۷۶۷			
	میزان ارتباطات تجاری ج.ا.ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس	۰/۷۷۶			
	میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران در رفع آلودگی‌های زیست‌محیطی حوزه خلیج فارس	۰/۷۳			
	میزان دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای این منطقه	۰/۷۴۴			
	میزان کاهش اختلافات مذهبی (شیعه و سنی) در این قلمروی ژئوپلیتیکی	۰/۷۳۸			

جدول ۳ بیانگر آن است که:

قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس از بعد نقش آفرینی در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی با ۱۰ شاخص شامل (میزان بهره‌گیری کشور از منابع و میدان‌ها مشترک نفت و گاز در منطقه خلیج فارس، میزان همگرایی کشورهای منطقه خلیج فارس با ج.ا.ایران، میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از جزایر جنوب خود، میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از مشترکات و ارتباطات فرهنگی و دینی حوزه خلیج فارس، میزان گره‌خوردن منافع مشترک کشورهای این حوزه با ج.ا.ایران، میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران بر امنیت پایدار دسته‌جمعی حوزه خلیج فارس، میزان ارتباطات تجاری ج.ا.ایران. با کشورهای حوزه خلیج فارس، میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران. در رفع آلودگی‌های زیست‌محیطی حوزه خلیج فارس، میزان دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران. با کشورهای این منطقه، میزان کاهش اختلافات مذهبی (شیعه و سنی) در این قلمروی ژئوپلیتیک) تبیین و ضریب مسیر ۰.۹۲۶ نشان می‌دهد که رابطه مثبتی بین این دو متغیر وجود دارد و اگر مؤلفه قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس یک واحد افزایش یابد به شرط ثابت نگه‌داشتن سایر مؤلفه و ابعاد، بعد نقش آفرینی در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی ۰.۹۲۶ واحد افزایش خواهد یافت؛ و $p\text{-value}$ که به صورت ۰.۰۰۰ گزارش شده است، نشان می‌دهد که این رابطه با اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است؛ بنابراین از مؤلفه قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بعد نقش آفرینی در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی حمایت می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق برای پاسخ به سؤالات تحقیق (مؤلفه و شاخص‌های نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی با توجه به قلمرو ژئوپلیتیک خلیج فارس کدام‌اند؟) به شرح ذیل است:

قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس: از دید جامعه آماری این مؤلفه با ضریب مسیر ۰.۹۲۶ و سطح اطمینان ۹۹٪ بر بعد نقش آفرینی در هندسه قدرت منطقه‌ای و جهانی تأثیرگذار و معنادار است. همچنین این مؤلفه توسط ۱۰ شاخص سنجیده می‌شود که بار عاملی هرکدام از شاخص‌ها بیشتر از ۰/۷ بوده و لذا هرکدام از شاخص‌ها از قدرت سنجش خوبی برای مؤلفه عوامل قلمروی ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس برخوردارند. ترتیب این ۱۰ شاخص از نگاه جامعه آماری به شرح ذیل می‌باشد.

- ✓ میزان بهره‌گیری کشور از منابع و میدان‌ها مشترک نفت و گاز در منطقه خلیج فارس
 - ✓ میزان همگرایی کشورهای منطقه خلیج فارس با ج.ا.ایران
 - ✓ میزان ارتباطات تجاری ج.ا.ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس
 - ✓ میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران بر امنیت پایدار دسته‌جمعی حوزه خلیج فارس
 - ✓ میزان دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای این منطقه
 - ✓ میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از مشترکات و ارتباطات فرهنگی و دینی حوزه خلیج فارس
 - ✓ میزان کاهش اختلافات مذهبی (شیعه و سنی) در این قلمروی ژئوپلیتیکی
 - ✓ میزان بهره‌گیری ج.ا.ایران از جزایر جنوب خود
 - ✓ میزان گره‌خوردن منافع مشترک کشورهای این حوزه با ج.ا.ایران
 - ✓ میزان تأثیرگذاری ج.ا.ایران در رفع آلودگی‌های زیست‌محیطی حوزه خلیج فارس
- معمولاً نقش آفرینی یک قدرت در حوزه قلمروی نفوذ سرزمین‌های پیرامونی یا غیر پیرامونی واحد جغرافیایی خود اتفاق می‌افتد که این نفوذ تابع اهداف ژئوپلیتیک و این اهداف تابع منافع یا علائق ژئوپلیتیکی است. صاحب‌نظران معتقد هستند که اگر ج.ا.ایران در قلمروی ژئوپلیتیک خلیج فارس بتواند نقش آفرینی نماید؛ باعث تقویت جایگاه و منزلت ژئوپلیتیک خود شده که این تقویت جایگاه به تقویت قدرت دفاعی - امنیتی کشور منجر می‌شود.

ب- پیشنهادها:

- ۱- اشتراکات فرهنگی تاریخی بین ایران و اعراب حوزه خلیج فارس در مقاطع مختلف تاریخی موجب پیوندهای مشترک شده است مهم‌ترین عامل پیونددهنده دو سوی خلیج فارس دین اسلام است به شکلی که فرهنگ ایران و اعراب به وجود ماهیت‌های فرهنگی مستقل از ماهیت مشترک اسلامی برخوردارند اما مهم‌ترین تعارض ایران و کشورهای خلیج فارس تعارض هویتی است تا راهبردی و اقتصادی، لذا پیشنهاد می‌شود مسئولین و کارگزاران نظام با استفاده از یک دیپلماسی فعال عمومی تعارضات هویتی بین ج.ا.ایران و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس را کاهش دهند.
- ۲- با توجه به دارا بودن سواحل طولانی در جنوب کشور و پیشرفت کند اقتصادی، اجتماعی سواحل مکران می‌توان برای عمران و آبادانی این سواحل، با تکیه به پتانسیل داخلی سایر استان‌های کشور در عمران و آبادانی آن همت گماشت.
- ۳- با توجه به نقش نظام سلطه به رهبری آمریکا در بی‌ثباتی منطقه خلیج فارس، برای همگرایی کشور شیخ‌نشین این حوزه با ج.ا.ایران بایستی تدبیری بکار گرفته شود که رشد پدیده‌های توسعه‌ای این کشورها به فضای ج.ا.ایران وابسته گردد.

فهرست منابع**الف- منابع فارسی:**

- باقری، علی اکبر (۱۳۸۹)، "خلیج فارس امنیت منطقه‌ای و اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران"، مجله معرفت، شماره ۱۱۵
- بیگ، علی اصغر (۱۳۹۸)، "تأثیر عوامل ژئوپلیتیک دریای خزر بر راهبردهای ملی ج.ا.ایران"، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- بیگ، علی اصغر (۱۳۹۵)، "تأثیر عوامل ژئوپلیتیک دریای خزر و تأثیر آن بر راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۴)، "ایران و کشورهای خلیج فارس چشم‌اندازهای همکاری، اقتصاد"، پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، پاییز و زمستان، شماره ۴ و ۵
- جوادی، سیاوش و ارجمند، محمدجعفر (۱۳۹۵)، "دیپلماسی عمومی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روابط با کشورهای حوزه خلیج فارس"، علوم سیاسی، مطالعات انقلاب اسلامی، تابستان، شماره ۴۱
- حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران (۱۴۰۰)، "عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر همگرایی امنیت جمعی در منطقه خلیج فارس"، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی، سال نوزدهم، زمستان، شماره ۸۶
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد، انتشارات پاپلی
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۶)، "آرا و نظریه‌های علمی دکتر حافظ‌نیا"، مشهد، انتشارات پاپلی
- سیف، اله‌مراد و آقا موسی تهرانی، رضا (۱۳۹۳)، "اقتصاد و نفت (میادین مشترک)"، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
- صفوی، سید یحیی (۱۳۸۷)، "وحدت جهان اسلام، چشم‌انداز آینده"، تهران، نشر شبکیب
- کامران، حسن و همکاران (۱۳۸۹)، "بررسی تحلیل نقش خزر در معادلات ژئوپلیتیک منطقه‌ای"، فصلنامه جغرافیا، سال هشتم، زمستان، شماره ۲۷
- مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی (۱۳۹۷)، "اسناد مربوط به تحولات نفت و گاز"، آبان ماه
- نوروزانی، شهرام (۱۳۹۳)، "نقش آفرینی عوامل ژئوپلیتیک افغانستان"، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی

ب- منبع انگلیسی:

- Jones, G (2004) The role of land in governments, *Geography of the Dutch Journal*

پ- مصاحبه‌ها:

- مصاحبه حضوری محققین با بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۷)، عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی
- مصاحبه حضوری محققین با رادان، محمدرضا (۱۳۹۷)، رئیس مرکز مطالعات راهبردی ناجا